

ТЕМА: ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ

План лекції:

1. Злочини проти життя особи.
2. Злочини проти здоров'я особи.
3. Злочини, що вчиняються у сфері медичного обслуговування.
4. Інші злочини, що становлять небезпеку для життя та здоров'я особи.

1. Злочини проти життя

Життя людини, відповідно до ст. 3 Конституції України, є найвищою соціальною цінністю, а в ст. 27 Основного Закону наголошується, що кожна людина має невід'ємне право на життя і ніхто не може свавільно позбавити людину життя. Тому злочини проти життя становлять велику суспільну небезпеку. До них КК відносить різні види умисних вбивств (статті 115—118), вбивство через необережність (ст. 119), доведення до самогубства (ст. 120), погрозу вбивством (ст. 129).

Поняття вбивства та його види. У частині 1 ст. 115 дається } поняття вбивства як умисного протиправного заподіяння смерті іншій людині.

Об'єктом вбивства є життя людини. Початком життя при цьому слід вважати початок фізіологічних пологів. Посягання на плід людини до початку родового процесу не є посяганням на життя і може призвести до відповідальності за незаконне проведення абортів. Кінцевим моментом життя є біологічна смерть.

З *об'єктивної сторони* вбивство може бути здійснене шляхом дії або бездіяльності. Для позбавлення людини життя може застосовуватися як фізичний вплив (удар ножем, задушення, отруєння тощо), так і психічний (заподіяння душевної травми, що викликала смерть, підбурювання до самогубства особи, яка не усвідомлює значення цього акту тощо). У разі вчинення вбивства шляхом бездіяльності йдеться про вчинення винним дій, що запобігли б настанню смерті за умови, що він зобов'язаний був і мав можливість їх вчинити. Наприклад, особа медичного персоналу з метою заподіяння смерті хворому не застосовує необхідного лікування.

Вбивство — це протиправне позбавлення життя. Тому не є вбивством, наприклад, позбавлення життя людини в стані необхідної оборони. Навпаки, згода потерпілого на позбавлення його життя не виключає протиправності діяння.

З *суб'єктивної сторони* вбивство може бути вчинене як з умислом (прямим або непрямым), так і через необережність (злочинну самовпевненість або злочинну недбалість). Правильна кваліфікація умисного вбивства передбачає ретельне дослідження його мотивів і мети.

Суб'єкт вбивства — будь-яка особа, яка досягла 14-ти років за вбивства, передбачені статтями 115—117, і 16-ти років — за вбивства, передбачені статтями 118 і 119.

Види вбивств. За суб'єктивною стороною розрізняють вбивства умисні (статті 115—118) і вбивства через необережність (ст. 119). У свою чергу умисні вбивства розрізняються за ступенем своєї суспільної небезпеки (тяжкості) на три види: так зване просте вбивство, тобто вчинене без обтяжуючих чи пом'якшуючих обставин (ч. 1 ст. 115); вчинене за обтяжуючих обставин, так зване кваліфіковане вбивство (ч. 2 ст. 115) і вчинене за пом'якшуючих обставин, так зване привілейоване вбивство.

Умисне вбивство без обтяжуючих і пом'якшуючих обставин. (просте вбивство) — ч. 1 ст. 115 — має місце в тих випадках, коли у вчиненому відсутні ознаки вбивств, передбачених ч. 2 ст. 115, статтями 116—118. Покарання за таке вбивство передбачене ч. 1 ст. 115 — позбавлення волі на строк від семи до п'ятнадцяти років. За ч. 1 ст. 115 КК, наприклад, були кваліфіковані дії Х., яка вбила свого чоловіка. Було доведено, що її чоловік п'яний прийшов додому і почав сваритися і ганятися за нею. Х. побігла ховатися до сусідів. Вночі вона повернулася і побачила, що чоловік спить, взяла сокиру і вдарила його по голові, від чого він помер.

Умисне вбивство за обтяжуючих обставин (кваліфіковане вбивство) — ч. 2 ст. 115. Обтяжуючі обставини перераховані в пунктах 1—13 ч. 2 ст. 115. Для застосування ст. 115 досить наявності хоча б однієї з указаних в ній обтяжуючих обставин.

Умисне вбивство двох або більше осіб (п. 1 ч. 2 ст. 115) передбачає, що позбавлення життя цих осіб було вчинене одночасно або протягом короткого проміжку часу і охоплювалося єдністю наміру винного. При відсутності єдності умислу на вбивство двох чи більше осіб злочин кваліфікується як повторне вбивство за п. 13 ч. 2 ст. 115 КК.

Умисне вбивство малолітньої дитини або жінки, яка звідомо для винного перебувала у стані вагітності (п. 2 ч. 2 ст. 115), має місце, якщо вбито дитину до 14 років або якщо винному було достовірно відомо про вагітність жінки. Кваліфікація злочину не залежить від строку вагітності та життєздатності плоду.

Умисне вбивство заручника (п. 3 ч. 2 ст. 115). Заручником є особа, яка захоплена або утримується будь-ким для забезпечення того, щоб родичі, інші особи, органи держави або відповідні організації виконали певні вимоги як умову звільнення заручника. Вбивство заручника може мати місце в момент захоплення або протягом часу утримування заручника, тобто позбавлення волі. Вбивство можливе і внаслідок спроби заручника втекти, під час його переведення і т. д.

Умисне вбивство, вчинене з особливою жорстокістю (п. 4 ч. 2 ст. 115). До особливо жорстоких можуть бути віднесені, зокрема, випадки, коли перед позбавленням життя або в процесі вчинення вбивства до потерпілого умисно застосовувалися тортури, катування або йому заподіювалися особливі страждання шляхом нанесення великої кількості тілесних ушкоджень, або з використанням вогню, струму, отрути, що завдає нестерпного болю. У судовій практиці визнається, що ознака особливої жорстокості є в діях, коли напередодні чи в процесі вбивства до потерпілого застосовувалися тортури, мордування або винний глумився над жертвою і при цьому винний мав намір спричинити потерпілому особливі муки та страждання. За п.4 ч.2. ст.115 КК були кваліфіковані дії М., який під час сварки облив свою співмешканку бензином, підпалив і замкнув її в хаті. У потерпілої було обпалено 95% тіла, від чого вона померла у лікарні.

В ухвалі судової колегії ВСУ від 22 вересня 1994 р. у справі А. говориться: "умисне вбивство визнається вчиненим з особливою жорстокістю, коли винний усвідомлював, що завдає потерпілому особливі страждання шляхом глуму, тортур, катування тощо. До особливо жорстокого способу вбивства належить також заподіяння великої кількості тілесних ушкоджень, які завідомо для винного завдавали потерпілому особливі страждання. У даній справі встановлено, що під час вбивства А. В короткий проміжок часу наніс потерпілому сім ударів обухом сокири по голові. Як зазначається у висновку судово-медичного експерта, Л. міг відчувати особливий біль лише при нанесенні перших ударів, проте, враховуючи, що удари наносились в голову, в подальшому він перебував у непритомному стані, болю не відчував і міг жити протягом кількох хвилин. Отже в справі відсутні покази, які б підтверджували висновок про те, що А. вчинив вбивство з особливою жорстокістю. Сама ж по собі значна кількість ударів, нанесених під час вбивства, при відсутності даних про особливі страждання потерпілого від таких дій, не може свідчити про особливу жорстокість. За таких обставин кваліфікація дій засудженого за п.4 ч.2 ст.115 КК є зайвою і підлягає виключенню з вироку".

Умисне вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб (п. 5 ч. 2 ст. 115), має місце, якщо, вчиняючи вбивство певної особи, винний усвідомлював, що він застосовує такий спосіб заподіяння смерті, який небезпечний для життя не тільки однієї людини (наприклад, вбивство шляхом пострілу в натовп людей, підпал приміщення, у якому крім потерпілого знаходилися інші особи, вчинення аварії автомашини, в якій їхали кілька осіб).

Заподіяння при вбивстві способом, небезпечним для життя багатьох людей, тілесних ушкоджень іншим особам слід додатково кваліфікувати за статтями КК, що передбачають відповідальність за умисне заподіяння тілесних ушкоджень. Якщо при вбивстві способом, небезпечним для життя багатьох людей, вчинено умисне вбивство двох або більше осіб, винний підлягає відповідальності за пунктами 1 і 5 ч. 2 ст. 155.

Умисне вбивство з корисливих мотивів (п. 6 ч. 2 ст. 115) здійснюється з мотивів, спрямованих на отримання будь-якої матеріальної вигоди (грошей, майна, майнових прав, прав на житлову площу тощо) або з наміром позбутися матеріальних витрат (сплати боргу, і платежу аліментів та ін.). Корисливим також є вбивство, вчинене за винагороду або з метою зайняти більш високооплачувану посаду. Верховний Суд України виходить з того, що умисне вбивство, вчинене при розбійному нападі з метою заволодіння чужим майном, належить кваліфікувати не лише за п. 6 ч. 2 ст. 115, а й за ч. 4 ст. 187, ч. 3 ст. 308 або ч. 3 ст. 313 як розбій.

Не підпадає під ознаки п.6 ч.2 ст.115 КК також вбивство дружини з метою звільнитися від неї, бо головним мотивом цього злочину є не корисливий мотив, а мета розірвати шлюб.

Особливість корисливого вбивства також у тому, що його мотив виникає до вчинення злочину, а вбивство є здійсненням злочину з таких спонукань. Якщо ж намір заволодіти майном потерпілого виник у момент вбивства або зараз же після вбивства, то воно не може кваліфікуватися за п.6 ч.2 ст.115 КК. Таке вбивство кваліфікується як вчинене без обтяжуючих обставин, а привласнене після вбивства майно як крадіжка за ст. 185КК.

Умисне вбивство з хуліганських мотивів (п. 7 ч. 2 ст. 115) матиме місце лише у випадку, якщо воно вчиняється за явно вираженої неповаги до суспільства, зневаги до правил співжиття та норм моралі, без мотиву чи за незначного мотиву як приводу для вбивства та ін.

Вбивство з хуліганських мотивів вчинюється іноді без приводу та з використанням незначного приводу для вчинення злочину. Воно може бути вчинене як дія на зауваження потерпілого чи іншу незначну подію (відмову дати палити, відповісти на запитання, на пропозицію стати в чергу тощо). Хуліганство, що потягло за собою необережне позбавлення життя людини, не містить складу злочину, який розглядається і має кваліфікуватися за відповідною частиною статей 269 і 119.

Якщо крім вбивства з хуліганських мотивів винна особа здійснила інші умисні дії, що грубо порушують громадський порядок і що виражають явну неповагу до суспільства, вчинене необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених п.7 ч.2 ст.115 та відповідною частиною ст. 296. Перебуваючи в стані сп'яніння, Г. на одному з майданів м. Свердловська присікався до незнайомого йому раніше А., неодноразово намагався вчинити з ним бійку, але цьому заважав його товариш Ш. Коли події перемістилася на одну з вулиць, Г. двома ударами кулаком в обличчя збив А. з ніг і ногами почав наносити А. удари в голову, груди та інші частини тіла. Ш. намагався покласти край цим діям Г., але той на це не реагував і продовжував побиття А. Потерпілий помер на місці події від закритої тупої травми голови, що супроводжувалася крововиливом під оболонку з проривом у шлуночки мозку. Луганським обласним судом Г. був засуджений за сукупністю злочинів за п.7 ч.2 ст.115 та ч.3 ст. 296.

Умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цієї особою службового або громадського обов'язку (п. 8 ч. 2 ст. 115), має місце, якщо вбивство вчинене в зв'язку з виконанням

службового чи громадського обов'язку. Під виконанням службового обов'язку слід розуміти виконання особою покладених на неї обов'язків у державній чи громадській установі, на підприємстві, в організації. Потерпілим при цьому може бути не тільки службова особа, а й інші працівники, які виконують службові функції, та їх близькі родичі. Виконання громадського обов'язку — це будь-яка корисна для суспільства діяльність громадянина. Наприклад, вбивство громадянина, який присідав порушення громадського порядку, чи вбивство свідка за те, що той давав правдиві показання і т.ін. Приводом до вбивства в таких випадках є службова чи громадська діяльність потерпілого. Власне кажучи, таке вбивство є помстою за суспільно корисну діяльність потерпілого.

Умисне вбивство, вчинене з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення (п. 9 ч. 2 ст.115). Винний може переслідувати мету повністю приховати раніше вчинений злочин або лише обставини, які впливають на кваліфікацію та міру покарання. Вбивство з метою полегшити вчинення іншого злочину винний може здійснювати як до, так і в процесі вчинення наміченого злочину.

Умисне вбивство, поєднане із згвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом (п. 10 ч. 2 ст. 115). Винний може здійснити вбивство в процесі самого згвалтування або задоволення статевої пристрасті для того, щоб придушити опір потерпілої або з садистських мотивів. Але таке вбивство може мати місце і після здійснення цих злочинів, щоб приховати злочин і уникнути відповідальності. Якщо згвалтування було вчинене групою осіб, то за вбивство, поєднане з ним, відповідають усі співучасники, незалежно від того, чи всі вони мали статевий зв'язок з потерпілою.

Умисне вбивство, вчинене на замовлення (п. 11 ч. 2 ст. 115) — це вбивство, вчинене виконавцем за дорученням замовника. Таке доручення, як роз'яснює Пленум Верховного Суду України, може мати форму наказу, розпорядження, а також угоди, відповідно до якої виконавець зобов'язується позбавити потерпілого життя, а замовник — вчинити або, навпаки, не вчинити в інтересах виконавця певні дії матеріального (грошову винагороду, передачу прав на майно та ін.) чи нематеріального характеру (звільнення від кримінальної відповідальності, розв'язання різних життєвих проблем і та ін.). Замовник умисного вбивства залежно від конкретних обставин справи повинен визнаватися або підмовником, або організатором злочину (якщо тільки він не є його співвиконавцем) і його дії мають кваліфікуватися за відповідною частиною ст. 27KK та п.11 ч.2. ст. 115KK.

Умисне вбивство, вчинене за попередньою змовою групою осіб (п. 12 ч. 2 ст. 115) має місце, якщо воно вчинене спільно двома або більше особами, які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення. Таке вбивство може бути вчинене як співвиконавцями, так і з розподілом ролей, тому безпосереднім виконавцем вбивства може бути і один учасник групи. Якщо учасники групи діяли узгоджено щодо декількох осіб, хоча кожен з них позбавив життя одного потерпілого, дії кожного із співучасників кваліфікуються як умисне вбивство двох і більше осіб, вчинене за попереднім зговором, за пунктами 12 та 1 ч.2 ст. 115KK.

Умисне вбивство, вчинене повторно (п. 13 ч. 2 ст. 115). Йдеться про умисне вбивство, вчинене хоча б у другий раз. Вчинення вбивства, передбаченого статтями 116—118, не дає підстав розглядати наступне умисне вбивство як повторне. Умисне вбивство, якому передувало умисне заподіяння смерті, що охоплюється статтями інших розділів КК (терористичний акт, диверсія, бандитизм, посягання на життя працівника правоохоронного органу та ін.), кваліфікується за п. 13 ч. 2 ст. 115. Цей пункт застосовується незалежно від того, чи був винний засуджений за раніше вчинене вбивство.

Умисне вбивство не може кваліфікуватися як повторне, якщо судимість за раніше вчинене вбивство погашена чи знята у встановленому порядку, а також якщо закінчилися строки давності за попереднє вбивство. Умисне вбивство за ч. 2 ст. 115, карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна у випадку, передбаченому п.6 ч.2 ст.115.

Умисне вбивство за пом'якшуючих обставин:

умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання;

умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини;

умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця.

Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання (ст. 116). У цьому випадку має місце особливий психічний стан винного — фізіологічний афект: короткочасна інтенсивна емоція, що значно послаблює контроль особи над своїми вчинками, здатність усвідомлювати їх, керувати ними. Від фізіологічного афекту слід відрізняти афект патологічний, що виключає осудність суб'єкта. Раптовість виникнення стану сильного душевного хвилювання означає, що такий стан з'являється як безпосередня реакція на подію, яка сталася несподівано для людини. Як правило, людина сама сприймає цю подію, але в окремих випадках вона може дізнатись про подію. Що викликала стан сильного душевного хвилювання, і від інших осіб. Так, стан сильного душевного хвилювання може раптово виникнути у батька після того, як його малолітній син прийшов додому з слідами мордування, розповів, що його жорстоко побив набагато старший племінник сусіди.

Умовою застосування ст. 116 є сильне душевне хвилювання, викликане протизаконним насильством, систематичним знущанням або тяжкою образою з боку потерпілого. Насильство при цьому може бути як фізичним (заподіяння тілесних ушкоджень, нанесення побоїв, позбавлення волі та ін.), так і психічним (загроза заподіяти фізичну, моральну, майнову шкоду; але тільки протизаконним. Останнє може за своїм характером

надавати суб'єкту право на необхідну оборону. Вбивство, вчинене у стані сильного душевного хвилювання, але за умови, що воно було результатом перевищення меж необхідної оборони, слід кваліфікувати не за ст. 116, а за ст. 118, як вбивство при перевищенні меж необхідної оборони.

Відповідальність за ст. 116 настає також у випадках, якщо протизаконне насильство, систематичне знущання або тяжка образа, що спричинили сильне душевне хвилювання особи, яка вчинила вбивство, були спрямовані не на неї особисто, а щодо третіх осіб — близьких або навіть сторонніх.

Склад злочину, передбаченого ст. 116, має місце лише у випадку, якщо умисел на вбивство виник раптово в стані фізіологічного афекту, і був виконаний, коли винний ще знаходився в такому стані. Вивчення судової практик свідчить, що стан фізіологічного афекту триває не більше як 3-4 хвилини. У різних людей ця тривалість буває різною. Більш темпераментні особи швидше “спалахують”, але довше “остигають”, тому у них стан фізіологічного афекту може тривати 5-7 хвилин. Саме цей час і визначений у ст. 116КК словосполученням “раптово виникло”, тобто тривало недовго. Коли між виникненням афекту і вбивством минуло більше часу (близько 20-30 хвилин), то кваліфікувати вбивство за ст. 116КК немає підстав, бо в таких випадках стан фізіологічного афекту вже минув, закінчився, і винний, убиваючи, уже не перебуває у такому стані. *Покарання за злочин:* за ст. 116 — обмеження волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117). Відповідальність матері пом'якшується за умови, що вбивство дитини було вчинене під час пологів або одразу після них, тобто законодавець обмежує здійснення цього злочину певним нетривалим проміжком часу, доки особливий психічний і фізичний стан жінки послаблює її здатність керувати своїми діями. В інших випадках відповідальність за вбивство матір'ю своєї дитини настає на загальних підставах. *Покарання за злочин:* за ст. 117 — обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк.

Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 118). Заподіяння смерті нападаючому при захисті від суспільне небезпечного посягання виключає кримінальну відповідальність, якщо при цьому не були перевищені межі необхідної оборони. Вбивство при перевищенні меж необхідної оборони не виключає такої відповідальності, але пом'якшує її. Так само вирішується питання і при затриманні злочинця.

Перевищенням меж необхідної оборони, відповідно до ч. 3 ст. 36, визнається умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту. Так само перевищенням заходів, необхідних для затримання злочинця при умисному заподіянні йому смерті згідно з ч. 2 ст. 38 визнається явна невідповідність вчиненого небезпечності посягання або обстановці затримання злочинця.

З суб'єктивної сторони злочин, який розглядається, може бути вчинений тільки умисно. Вбивство, вчинене з перевищенням меж необхідної оборони, а також у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, за наявності обставин, передбачених ч. 2 ст. 115 (наприклад, способом, небезпечним для життя багатьох осіб, повторно) має кваліфікуватися не як умисне вбивство за обтяжуючих обставин, а за ст. 118КК. *Покарання за злочин:* за ст. 118 — виправні роботи на строк до двох років або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на строк до двох років.

Вбивство через необережність (ст. 119) — може бути вчинене як внаслідок злочинної самовпевненості, так і внаслідок злочинної недбалості. Для застосування ст. 119 необхідно встановити наявність необережної вини щодо злочинного наслідку — смерті іншої людини. Саме ж діяння, яке заподіяло такий результат, може бути як необережним, так і умисним. Вбивство при злочинній недбалості вчиняється тоді, коли винний не передбачає, що від його дій може статися смерть, але за обставинами події він повинен був і міг передбачити такі наслідки своїх дій чи бездіяльності. Наприклад, П. під час сварки вдарив кулаком у живіт п'яного С. Від цього удару потерпілий упав, ударився головою об бруківку, від чого і помер.

Від необережного вбивства треба відрізнити невинне заподіяння смерті, коли особа не могла передбачити настання таких наслідків своїх дій чи бездіяльності. Умисне тяжке тілесне ушкодження, внаслідок якого сталася смерть потерпілого (за відсутності умислу на заподіяння смерті), кваліфікується за ч. 2 ст. 121 КК. В усіх інших випадках, коли тілесні ушкодження призвели до смерті потерпілого, вони кваліфікуються за ст. 119 КК. Так, зокрема, були кваліфіковані дії Русова, який під час сварки двічі вдарив Сіренка по обличчю. Від цих ударів Сіренко впав і помер. Смерть настала внаслідок крововиливу в мозок. Миколаївський обласний суд кваліфікував дії Русова за ч. 1 ст. 115 КК. Касаційна інстанція перекваліфікувала дії Русова за ч. 2 ст. 121 КК. Пленум Верховного Суду СРСР у постанові в цій справі визначив, що для звинувачення Русова за ч. 2 ст. 121 КК треба було довести, що він мав намір заподіяти Сіренку і тяжкі тілесні ушкодження. Доказів цього немає. У діях Русова не було нічого такого, що свідчило б про наявність у нього наміру заподіяти Сіренку тяжкі тілесні ушкодження. Він хоч і не передбачав, але повинен був і міг передбачити і такі наслідки, які фактично настали, тобто заподіяти смерть необережно.

При вбивстві внаслідок **злочинної самонадіяності** винна особа передбачає можливість настання суспільне небезпечного наслідку своєї дії або бездіяльності у вигляді смерті іншої особи, але легковажно розраховує на її відвернення. При цьому вона розраховує на якісь конкретні обставини, які відвернуть настання смерті. Скажімо, особа по дротяній огорожі квітника пропускає електрострум і вивішує табличку: "Не підходь. Уб'є струмом". Якщо хтось із підлітків, ігноруючи табличку або не помічаючи її, спробує проникнути в квітник, але буде смертельно уражений струмом, вина особи до факту смерті підлітка буде характеризуватися злочинною самонадіяністю.

При вбивстві внаслідок **злочинної недбалості** винна особа не і передбачає настання смерті іншої людини,

хоч повинна була і могла передбачити настання такого результату своєї дії чи бездіяльності, якби була обачна. Розглядаючи справу в порядку нагляду, судова колегія ВСУ перекваліфікувала вчинене Д. з ст. 115 на ст. 119КК. Після вечірки Д. запропонував гостям розходитись. Ф. почав упиратись. Тоді Д. зняв зі стіни мисливську рушницю і вистрілив у нього. Хоч патрон був заряджений тільки порохом і пижами, останні пробili груди Ф. і пошкодили лівий шлуночок серця, від чого потерпілий помер. З показань Д. видно, що, він не користувався рушницею близько двох років. Набої до неї зберігались у валізі. Беручи з неї гільзу, Д. не знав, що вона заряджена порохом. На попередньому слідстві і в суді він твердив, що вбивати Ф. не мав наміру, а прагнув лише налякати його. Свідок події К. підтвердив ці показання. Так, останній, зокрема, розповів, що коли Д. почав заряджати рушницю, і він його попередив бути обережним, то той відповів, що патрон холостий. З протоколу огляду місця події, видно, що у валізі виявили дві стріляні гільзи і один заряджений патрон. Поняті, які були присутні при цьому, заявили, що по зовнішньому вигляду гільзи було неможливо встановити, заряджені вони чи ні. Ці та інші матеріали справи, зазначала судова колегія Верховного Суду, переконують, що Д. убив Ф. з необережності. Заряджаючи рушницю, він по зовнішньому вигляду гільзи вважав, що вона не заряджена, тобто виявив злочинну недбалість: смерті Ф. він не бажав і не чекав, алб повинен був передбачати настання тяжких наслідків.

У частині 2 ст. 119 встановлена відповідальність за необережне вбивство двох або більше осіб. *Покарання за злочин:* за ч. 1 ст. 119 — обмеження волі на строк від трьох до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк; за ч. 2 ст. 119 — позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років.

Доведення до самогубства (ст. 120). *Об'єктом* злочину, який розглядається, є життя людини.

Об'єктивна сторона (ч. 1 ст. 120) злочину виражається в доведенні особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, примусу до протиправних дій або систематичного приниження її людської гідності.

Не можуть також кваліфікуватися за ст. 120 випадки самогубства внаслідок вчинення щодо особи будь-яких законних дій (наприклад, правомірного звільнення з роботи), а також внаслідок повідомлення хоча й таких, що принижують гідність особи, але вірних, таких, що відповідають дійсності, відомостей (за умови, що вони повідомлялися не в образливій чи цинічній формі).

Суб'єктивна сторона злочину, який розглядається, може виражатися як в умислі, так і в необережності. *Суб'єктом* злочину, передбаченого ст. 120, можуть бути особи, які досягли 16-річного віку. Для притягнення до відповідальності за ч. 2 ст. 120 необхідно, щоб суб'єктом була особа, від якої потерпілий знаходився в матеріальній або іншій залежності.

Оскільки самогубство або замах на нього кримінальної відповідальності не тягне, підбурювання до самогубства і пособництва в самогубстві також не караються законом. Підбурювання до самогубства або пособництва в самогубстві особи, яка через вік або стан психіки не могла усвідомлювати свої дії чи керувати ними, кваліфікується як умисне вбивство за умови, що самогубство мало місце.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 120 — обмеження волі на строк до трьох років або позбавлення волі на той самий строк; за 2 ст. 120 — обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк; за ч. 3 ст. 120 — позбавлення волі від семи до десяти років.

Погроза вбивством (ст. 129). Погрожуючи посягнути на життя винний викликає у людини почуття тривоги і неспокою, заважає п нормальній роботі та відпочинку.

При замаху на вбивство винний має мету зараз же, негайно заподіяти смерть потерпілому і робить все залежне від нього, щоб досягти цього наслідку. Наприклад, міський народний суд помилково кваліфікував за ст. 15 КК та ч. 1 ст. 115 КК дії Д., який, перебуваючи в стані сп'яніння, почав бити свою дружину і, погрожуючи скинути її з балкона другого поверху, вимагав, щоб вона сама стрибнула звідти. Коли Д. заявив, що візьме ніж, потерпіла не витримала напруження, стрибнула з балкона і отримала тяжкі тілесні ушкодження. Кваліфікуючи дії Д. як замах на вбивство, суд не вказав у вирок, які саме дії Д. були безпосередньо спрямовані на умисне вбивство дружини. У справі взагалі немає даних про те, що він такі дії вчинив. З показань потерпілої вбачається, що чоловік постійно знущався над нею, неодноразово погрожував убивством і що в неї були всі підстави вважати, що він виконає свою погрозу. Цього разу, маючи на меті покінчити з життям, вона стрибнула з балкона, та свій умисел на самогубство до кінця не довела з незалежних від неї причин. За таких обставин Д. має нести відповідальність за погрозу вбивством і доведення до спроби самогубства, тобто за ст. 129 КК і ч. 1 ст. 120 КК.

Від погрози вбивством потрібно відрізнати готування до вбивства, що має місце у випадку, коли погроза супроводжувалась діями, спрямованими на її реалізацію. Перебуваючи у нетверезому стані, Г. на виробництві виконував сторонню роботу. Головний інженер радгоспу К. усунув Г. від роботи. Тоді останній пригрозив йому вбивством. К. не надав значення цим словам. Увечері Г. взяв рушницю та патрон до неї і пішов у напрямі контори радгоспу, де в той час вже був К. На запитання дружини, навіщо він взяв рушницю, Г. відповів, що хоче вбити головного інженера радгоспу. Після того, як Г. вийшов з квартири, дружина повідомила про це органам влади. В конторі радгоспу працівник міліції затримав Г. і відібрав рушницю. На запитання працівника міліції, чого Г. прийшов контори, той відповів: "Щоб розрахуватися з головним інженером". Отже, дії засудженого свідчать, що він приготувався до вчинення вбивства, але довести свій намір до кінця не зміг з причин, не залежних від нього. В ухвалі судової колегії ВСУ зазначається, що погроза вбивством обмежується діями, які підкріплюють її, але не переростають в діяльність, безпосередньо спрямовану на його вчинення. Умисел винного в цих випадках спрямований тільки на погрозу вбивством. Дії Г. правильно кваліфіковані судом за ст. 14 і п.8 ч.2 ст.115КК як готування до вбивства к у зв'язку з виконанням ним службового обов'язку,

тому підстав для перекваліфікації дій засудженого на ст. 129КК немає.

З *об'єктивної сторони* під погрозою вчинити вбивство слід розуміти виявлений зовні намір позбавити іншу людину життя. Це може бути вчинене словесно, письмово, за допомогою різного роду дій (жестів, міміки, демонстрації зброї тощо). Погроза має бути реальною, тобто сприйматися потерпілим як така, що може здійснитися. *Суб'єктивна сторона* злочину, який розглядається — прямий умисел. При цьому не має значення, чи збирався винний реалізувати свою погрозу, досить того, щоб у потерпілого були реальні підстави побоюватися її виконання. *Суб'єктом* злочину може бути особа, яка досягла 16-річного віку. У частині 2 ст. 129 передбачена відповідальність за погрозу вбивством, вчинену членом організованої групи. *Покарання за злочин:* за ч. 1 ст. 129 — арешт на строк до шести місяців або обмеження волі на строк до двох років; за ч. 2 ст. 129 — Позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років.

2. Злочини проти здоров'я

До злочинів проти здоров'я відносяться: різні види тілесних ушкоджень (статті 121—125, 128), побої і мордування (ст. 126), катування (ст. 127), спеціальні види тілесних ушкоджень: зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншою невиліковною інфекційною хворобою (ст. 130), зараження венеричною хворобою (ст. 133).

Поняття і види тілесних ушкоджень. Одним з найважливіших особистих благ є здоров'я людини. Тілесне ушкодження — це протиправне заподіяння шкоди здоров'ю іншої людини, що виражається в порушенні анатомічної цілості або фізичної функції органів і тканин тіла людини. За ступенем тяжкості тілесні ушкодження в КК розподіляються на тяжкі, середньої тяжкості і легкі. Міністерством охорони здоров'я України 17 січня 1995 р. затверджені Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень (далі — Правила).

Умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121). У частині 1 ст. 121 під умисним тяжким тілесним ушкодженням розуміється умисне тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння, чи таке, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менше як на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя.

До числа тяжких слід відносити тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння. Правила до небезпечних для життя відносять ушкодження, що самі собою загрожують життю потерпілого в момент нанесення або за звичайним своїм перебігом закінчуються смертю. Наслідок заподіяного ушкодження не може впливати на визнання його тяжким. Так, своєчасна медична допомога, що привела до швидкого і повного видужання потерпілого, не виключає відповідальності за ст. 121, якщо ушкодження були небезпечними для життя в момент їх заподіяння. Тяжким визнається тілесне ушкодження, що призвело до втрати будь-якого органу або до втрати його функцій. Правила відносять до таких ушкоджень втрату чи безповоротну втрату функцій руки, ноги, зору, слуху, репродуктивної здатності.

Втрата руки, ноги — це відокремлення їх від тулуба (як усієї руки або ноги, так і ампутація їх на рівні не нижче ліктьового чи колінного суглобів) чи втрата ними функцій (параліч або інший стан, що виключає їх діяльність). Усі інші випадки мають розглядатись як втрата частини кінцівки і оцінюватись за ознакою стійкої втрати працездатності. Наприклад, втрата стопи призводить до втрати загальної працездатності більш ніж на одну третину і за цією ознакою є тяжким тілесним ушкодженням.

Під *втратою зору* слід розуміти повну стійку сліпоту на обидва ока чи такий стан, при якому має місце зниження зору до підрахунку пальців на відстані 2 метрів і менше (гострота зору на обидва ока 0,04 і нижче). Втрата зору на одне око тягне за собою стійку втрату працездатності понад однієї третини і за цією ознакою відноситься до тяжких тілесних ушкоджень.

Втрата слуху — це повна стійка глухота на обидва вуха або такий незворотний стан, коли потерпілий не чує розмовної мови на відстані 3-5 см від вушної раковини. Втрата слуху на одне вухо тягне за собою стійку втрату працездатності менше як на одну третину і за цією ознакою відноситься до середньої тяжкості тілесного ушкодження.

Під *втратою язика (мовлення)* розуміють невиліковну втрату здатності висловлюватися членороздільними звуками, зрозумілими для оточуючих.

Втрата репродуктивної здатності означає втрату здатності до злягання, запліднення, зачаття та дітородіння.

До тяжких тілесних ушкоджень відноситься також ушкодження, що призвело до психічної хвороби — будь-яке психічне захворювання, незалежно від його тяжкості, тривалості і ступеня виліковності. Не відносяться до тяжких тілесних ушкоджень розлади нервової діяльності, що не є психічними захворюваннями.

До числа тяжких відноситься тілесне ушкодження, що призвело до переривання вагітності. Відповідно до Правил йдеться про ушкодження, внаслідок яких сталося переривання вагітності, незалежно від строку останньої, за відсутності її патології. Таким чином, необхідна наявність причинного зв'язку між заподіяним тілесним ушкодженням і перериванням вагітності. Для кваліфікації таких діянь за ст. 121 необхідно, щоб винний усвідомлював факт вагітності потерпілої та бажав або свідомо допускав її переривання.

Тяжке тілесне ушкодження, що виразилося в непоправному знівеченні обличчя, має місце, якщо ушкодження обличчя, будучи неусувним, додає йому відразливий, потворний зовнішній вигляд.

Знівечення є непоправним, якщо його не можна усунути за допомогою звичайних методів лікування або

воно може бути усунуто лише завдяки пластичній операції. Тимчасове знівечення обличчя тяжким тілесним ушкодженням не визнається.

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 121, характеризується умисною виною. Винний усвідомлює, що може заподіяти тяжку шкоду здоров'ю потерпілого, і бажає або свідомо допускає настання такої шкоди. Умисне заподіяння тяжкого тілесного ушкодження тягне відповідальність за ч. 2 ст. 121 за наявності хоча б однієї з таких обставин: якщо воно було вчинене способом, що має характер особливого мучення, або вчинене групою осіб, а також з метою залякування потерпілого або інших осіб, або вчинене на замовлення, або спричинило смерть потерпілого.

Відповідно до Правил під мученням слід розуміти дії, що заподіяли потерпілому страждання шляхом тривалого позбавлення їжі, пиття, тепла, залишення його в шкідливих для здоров'я умовах та інші подібні дії. Сюди ж відносяться дії, пов'язані з багаторазовим або тривалим спричиненням особливого болю (шмагання, щипання, застосування термічних факторів тощо).

Заподіяння тяжкого тілесного ушкодження групою осіб передбачає його вчинення двома або більше особами, які діють як виконавці. Попередня змова не обов'язкова. Вчинення тяжкого тілесного ушкодження з метою залякування має місце, якщо особа вчиняє злочин, прагнучи залякати потерпілого або інших осіб (наприклад, родичів, товаришів по службі).

Тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, передбачає, що причиною смерті було ушкодження, вказане в ч. 1 ст. 121. Для застосування ч. 2 ст. 121 в цьому випадку слід встановити наявність умислу на заподіяння тяжкого тілесного ушкодження і необережної вини стосовно смерті потерпілого. Якщо смерть потерпілого була результатом тяжкого тілесного ушкодження, вчиненого через необережність, відповідальність за ч. 2 ст. 121 наставати не може. У цьому випадку особа може нести відповідальність за вбивство через необережність.

Для відмежування умисного тяжкого тілесного ушкодження, внаслідок якого настала смерть потерпілого, від умисного вбивства, слід ретельно дослідити всі обставини, що мають значення для встановлення спрямованості умислу винного. Слід виходити з сукупності всіх обставин вчиненого злочину і враховувати, зокрема, попередню поведінку винного і потерпілого, їх взаємовідносини, спосіб і знаряддя злочину, а також характер і локалізацію поранень (наприклад, в життєво важливі органи людини). Якщо суд визнає доведеним, що підсудний передбачав можливість заподіяння смерті та байдуже ставився до цих наслідків (непрямий умисел), дії винного кваліфікуються як умисне вбивство.

Умисне поранення життєво важливих органів, внаслідок якого настала смерть, свідчить про наявність прямого чи непрямого умислу винного на вбивство. Тому такі дії кваліфікуються як умисне вбивство, а не як умисне нанесення тяжкого тілесного ушкодження, наслідок якого настала смерть. *Покарання за злочин:* за ч. 1 ст. 121 — позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років; за ч. 2 ст. 121 — позбавлення волі на строк від семи до десяти років.

Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122). Середньої тяжкості вважається таке тілесне ушкодження, яке не є небезпечним для життя і не потягло за собою наслідків, властивих тяжкому тілесному ушкодженню, але спричинило тривалий розлад здоров'я або значну стійку втрату працездатності менше як на одну третину. Тривалий розлад здоров'я виявляється в порушенні функцій будь-якого органу. Правила відносять до такого розладу послаблення функцій органів зору, слуху, язика, ноги, руки тощо. Повна втрата органу або позбавлення його назавжди здібності функціонувати є тяжким тілесним ушкодженням і за ст. 122 кваліфікуватися не можуть. Разом з тим, склад злочину, що розглядається, може мати місце й у разі повної, але тимчасової втрати органом його функцій.

Стаття 122 застосовується лише за умови, що порушення функції будь-якого органу було тривалим. Відповідно до Правил під тривалим слід розуміти розлад здоров'я строком понад 3-х тижнів (більш ніж 21 день).

Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, внаслідок якого настала смерть потерпілого, щодо якої має місце необережна вина, має тягти відповідальність за сукупністю злочинів — за статтями 122 і 119. Частина 2 ст. 122 встановлює відповідальність за середньої тяжкості тілесне ушкодження, вчинене з метою залякування потерпілого або його родичів чи примусу до певних дій (наприклад, звільнити житлову площу тощо). *Покарання за злочин:* за ч. 1 ст. 121 — виправні роботи на строк до двох років або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк; за ч. 2 ст. 121 — позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років.

Умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання (ст. 123), є тілесним ушкодженням за пом'якшуючих обставин. Поняття сильного душевного хвилювання та інші умови застосування ст. 123 аналогічні таким самим ознакам, висвітленим при аналізі складу умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання (ст. 116).

Якщо в діях винного поряд з ознаками, передбаченими ст. 123, є така кваліфікуюча ознака, як настання смерті потерпілого, відповідальність все одно настає за ст. 123.

Протизаконне насильство може за своїм характером створювати право особи на необхідну оборону. Тому умисне заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, хоча і в стані сильного душевного хвилювання, але якщо воно було результатом перевищення меж необхідної оборони, слід кваліфікувати не за ст. 123, а за ст. 124.

Протизаконне насильство чи тяжка образа можуть бути спрямовані як безпосередньо до того, хто заподіяв тілесне ушкодження, так і до інших осіб. Наприклад, Верховний Суд визнав правильною кваліфікацію дій К. за

ст. 123КК, який обухом сокири заподіяв З. тяжке тілесне ушкодження за те, що З. Побив його маму.

Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 124). Відповідальність за цей злочин настає за наявності наслідків, зазначених у ст. 121. Умови, за яких тяжке тілесне ушкодження вважається вчиненим при перевищенні меж необхідної оборони або заходів щодо затримання злочинця, такі самі, як і при умисному вбивстві, передбаченому ст. 118.

Заподіяння середньої тяжкості і легкого тілесного ушкодження за обставин, зазначених у ст. 124, не тягне за собою кримінальної відповідальності. *Покарання за злочин:* за ст. 124 — громадські роботи на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин або виправні роботи на строк до двох років, або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до двох років.

Умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125). У частині 1 ст. 125 встановлена відповідальність за легке тілесне ушкодження. Це таке тілесне ушкодження, яке не спричинило короточасного розладу здоров'я чи незначної стійкої втрати працездатності. До них Правила відносять ушкодження, що мають незначні скороминущі наслідки, тривалістю не більше як шість днів (садна, синці тощо). *Суб'єктом* цього злочину є особа, якій виповнилося 16 років.

У частині 2 ст. 125 встановлена відповідальність за легке тілесне ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я чи незначну стійку втрату працездатності. Відповідно до Правил короточасним є розлад здоров'я тривалістю понад шести днів, але не більше ніж 21 день (три тижні). Під незначною стійкою втратою працездатності слід розуміти втрату загальної працездатності до 10 відсотків.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 125 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк до двохсот годин, або виправні роботи строком до одного року; за ч. 2 ст. 125 — громадські роботи на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин або виправні роботи на строк до одного року, або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до двох років.

Необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст.128). Необережне тілесне ушкодження тягне кримінальну відповідальність за умови, якщо були заподіяні тяжкі або середньої тяжкості тілесні ушкодження. Заподіяння через необережність легких тілесних ушкоджень не є злочином.

Необережне заподіяння тілесного ушкодження, що призвело до смерті потерпілого, стосовно якої має місце необережна вина, кваліфікується як необережне вбивство. Наприклад, у справі було доведено, що Т. самовільно сів за кермо трактора і під'їхав до копиці сіна, щоб забрати її до скирти. Під копицею сиділи жінки, він наїхав на них трактором і заподіяв одній з них середньої тяжкості тілесне ушкодження. Верховний Суд, розглянувши справу, зазначив, що, рухаючись по полю трактором і знаючи, що під копицями сидять жінки і обідають, Т. повинен був і міг передбачити можливість заподіяти їм шкоди.

Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 128, може бути особа, якій виповнилось 16 років. *Покарання за злочин:* за ст. 128 — громадські роботи на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин або виправні роботи на строк до двох років, або обмеження волі на строк до двох років.

Побої і мордування (ст. 126). У частині 1 ст. 126 встановлюється відповідальність за умисне нанесення удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень. Під ударом слід розуміти одноразовий вплив тупим предметом на тіло людини, що заподіяв фізичний біль. Побої характеризуються багаторазовими ударами. Під іншими насильницькими діями мають на увазі фізичний вплив на людину (крім ударів і побоїв), що викликав больові відчуття (придушення частин тіла, виривання волосся та ін.). Передбачений у ст. 126 злочин не спричиняє порушення анатомічної цілості тканин або нормального функціонування тканин і органів людського тіла. Тому він і не заподіює тілесного ушкодження, але обов'язково викликає фізичний біль *Суб'єкт* злочину — особа, яка досягла 16-річного віку.

У частині 2 ст. 126 встановлена відповідальність за ті самі діяння, що мають характер мордування, вчинені групою осіб, або з метою залякування потерпілого чи його близьких. Такі ознаки, як Здійснення цього злочину групою осіб або з метою залякування поспілого чи його близьких, мають те саме значення, що і при аналізі ст. 121. Що стосується мордування, то Правила вважають ними Д". Що полягають у багаторазовому або тривалому спричиненні болю: щипання, шмагання, нанесення численних, але невеликих ушкоджень тупими чи гостроколючими предметами, дія термічних факторів та інші аналогічні дії. Якщо внаслідок цих дій заподіяні тяжкі тілесні ушкодження відповідальність настає за ст. 121. *Покарання за злочин:* за ч. 1 ст. 126 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк до двохсот годин, або виправні роботи на строк до одного року; за ч. 2 ст. 126 — обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на тон самий строк.

Катування (ст. 127). Ця стаття включена до КК відповідно до Міжнародної Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання, ратифікованої Україною 26 січня 1987 р.¹.

З *об'єктивної сторони* цей злочин виражається в заподіянні сильного фізичного болю або фізичних чи моральних страждань шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій (наприклад, тілесних ушкоджень). Від інших злочинів проти здоров'я катування відрізняється своєю суб'єктивною стороною. Вона вимагає не тільки умислу, а й встановлення спеціальної мети — спонукати потерпілого або іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі. Це, наприклад, мордування потерпілого з метою спонукати його видати гроші чи інші цінності і вказати місце, де вони зберігаються та ін.

Суб'єкт цього злочину — будь-яка особа якій виповнилось 16 років. Службові особи або працівники правоохоронних органів за застосування катування несуть відповідальність за ст. 365 (“Перевищення влади або службових повноважень”) або 373 (“Примушування давати показання”). Катування може мати місце при вимаганні, захопленні заручників, викраденні людей. У цих випадках крім ст. 127 підлягають також застосуванню відповідно ст. 189 (“Вимагання”), ст. 147 (“Захоплення заручників”) або ст. 146 (“Незаконне позбавлення волі або викрадення людини”).

Частина 2 ст. 127 встановлює відповідальність за катування, якщо воно вчинене повторно або за попередньою змовою групою осіб.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 127 — позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років; за ч. 2 ст. 127 — позбавлення волі від п'яти до десяти років.

Зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 130) є спеціальним видом тілесного ушкодження. СНІД (синдром набутого імунодефіциту), то викликається особливим вірусом, досить швидко поширюється останніми роками у всьому світі і створює серйозні побоювання у світової спільноти, оскільки й досі не знайдені засоби лікування цієї хвороби. Захворювання на СНІД настає внаслідок зараження людини вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ). СНІД є кінцевою стадією ВІЛ-інфекції. Стаття 130 встановлює відповідальність за зараження саме ВІЛ-інфекцією, хоча нею охоплюється такий наслідок цього зараження як СНІД. Встановлено, що ВІЛ-інфекція передається тільки при попаданні вірусу з зараженою кров'ю в кров здорової людини (наприклад, при користуванні наркоманами одним і тим же шприцом) і при статевих контактах (в тому числі й гомосексуальних). Не менш небезпечні випадки зараження іншими невиліковними інфекційними хворобами, що є небезпечними для життя людей (наприклад, важкі форми туберкульозу).

Частина 1 ст. 130 встановлює відповідальність за свідоме поставлення іншої особи в небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини. Поставлення в небезпеку зараження з об'єктивної сторони полягає в різних діях, які створюють реальну загрозу зараження потерпілого ВІЛ-інфекцією, СНІДом, іншою невиліковною хворобою. Це такі дії, які в даних конкретних умовах можуть привести до зараження іншої особи, і, якщо таке зараження не настає, то тільки внаслідок випадкових обставин, або заходів, вжитих потерпілим. Злочин вважається закінченим з моменту поставлення в небезпеку зараження. Згода потерпілого в цих випадках не виключає відповідальності суб'єкта злочину. Способом поставлення в небезпеку зараження є статеві зносини або інші дії.

Частина 2 ст. 130 передбачає відповідальність за зараження іншої особи вказаними в ч. 1 цієї статті хворобами, особою, що знала про наявність у неї вірусу цієї хвороби. Злочин вважається закінченим з моменту, коли потерпілий виявився інфікованим цим вірусом.

У частині 3 ст. 130 встановлена відповідальність за зараження вказаними хворобами двох чи більше осіб або неповнолітнього. Умисне зараження вказаними в ст. 130 хворобами тягне відповідальність за ч. 4 цієї статті. *Суб'єкт* злочину — будь-яка особа, якій виповнилося 16 років і яка страждає на ці захворювання. *Покарання за злочин:* за ч. 1 ст. 130 — арешт на строк до трьох місяців або обмеження волі на строк до п'яти років, або позбавлення волі на строк до трьох років; за ч. 2 ст. 130 — позбавлення волі на строк від двох до п'яти років; за ч. 3 ст. 130 — позбавлення волі на строк від трьох до восьми років; за ч. 4 ст. 130 — позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років.

Зараження венеричною хворобою — це також спеціальний вид тілесного ушкодження (ст. 133).

З об'єктивної сторони цей злочин полягає в зараженні однією особою іншої венеричною хворобою. До венеричних відносяться такі Інфекційні захворювання, як сифіліс, гонорея, м'який шанкер та Ін. Характер венеричного захворювання, методи і тривалість їх лікування, можливість лікування не впливають на кваліфікацію злочину. Для відповідальності за ст. 133 досить зараження хоча б однією з венеричних хвороб. Не мають значення для кваліфікації і способи зараження. Воно переважно настає внаслідок статевих зносин, в тому числі і гомосексуальних, не виключається і зараження іншим чином, наприклад, шляхом передачі недопалків, внаслідок поцілунку. Згода потерпілого, наприклад, на статеві зносини з особою, хворою на венеричну хворобу, що призвело до зараження, не виключає протиправності діяння.

З суб'єктивної сторони злочин може бути вчинений умисно (тобто з прямим або непрямым умислом) або внаслідок злочинної самовпевненості. У законі спеціально встановлено, що відповідальність за ст. 133 настає, якщо особа знала про наявність у неї венеричного захворювання, тобто усвідомлювала, що хворіє саме на таку хворобу і що хвороба знаходиться у неї в стадії зараження (наприклад, особа вступає в статеві зносини, не закінчивши курсу лікування). Зараження іншої особи венеричною хворобою внаслідок злочинної недбалості виключає таке знання, а, отже, і відповідальність за ст. 133.

У частині 2 ст. 133 встановлені кваліфікуючі обставини злочину. Ними є: а) зараження венеричною хворобою особою, раніше судимою за цей злочин; б) зараження двох чи більше осіб; в) зараження неповнолітнього, тобто особи, якій не виповнилося 18 років. У частині 3 ст. 133 передбачена відповідальність за зараження венеричною хворобою, якщо воно спричинило тяжкі наслідки (наприклад, безплідність, самогубство потерпілого). *Покарання, за злочин:* за ч. 1 ст. 133 — виправні роботи на строк до двох років, або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до двох років, або позбавлення волі на той самий строк; за ч. 2 ст. 133 — обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на строк до трьох років; за ч. 3 ст. 133 — позбавлення волі на строк від двох до п'яти років.

3. Злочини, що становлять небезпеку для життя і здоров'я людини, які вчинюються у сфері медичного обслуговування

До цих злочинів відносяться: неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 131); розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної хвороби (ст. 132); незаконна лікувальна діяльність (ст. 138); ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139); неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140); порушення прав пацієнта (ст. 141); незаконне проведення дослідів над людиною (ст. 142); порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (ст. 143); насильницьке донорство (ст. 144); незаконне розголошення лікарської таємниці (ст. 145).

Неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 131). *З об'єктивної сторони* злочин, передбачений ст. 131, виражається в неналежному виконанні (дії або бездіяльності) медичним, фармацевтичним або іншим працівником своїх професійних обов'язків, внаслідок недбалого або несумлінного до них ставлення. Професійні обов'язки визначаються сферою діяльності суб'єкта злочину, а також відповідними нормативними актами в галузі боротьби із СНІДом, іншими невиліковними імунодефіцитними хворобами. Так, існують певні правила, що зобов'язують медичного працівника при переливанні крові хворому перевіряти її на наявність ВІЛ-інфекції, або правила діагностування на ВІЛ-інфекцію та інших інфекційних хвороб. Працівники міліції, наприклад, зобов'язані направляти наркоманів, які вводять наркотики шляхом ін'єкцій, на медпункти огляду для виявлення ВІЛ-інфекції та ін.

Неналежне виконання обов'язків відбувається внаслідок недбалого або несумлінного до них ставлення: наприклад, медична сестра не проводить необхідної обробки медичних інструментів або працівник СІЗО поміщує ВІЛ-інфікованого в камеру до інших підслідних тощо.

Обов'язковим наслідком вказаної дії або бездіяльності є зараження вірусом імунодефіциту або іншої невиліковної інфекційної хвороби хоча б однієї людини (ч. 1 ст. 131) або двох і більше осіб (ч. 2 цієї статті).

Суб'єкт злочину — спеціальний. Це медичні або фармацевтичні працівники (лікарі, медичні сестри, співробітники лабораторій, які здійснюють діагностику цих захворювань або проведення досліджень інфікованого матеріалу тощо). Це також можуть бути працівники інших сфер — міліції, місць позбавлення волі, до обов'язків яких входить попередження і недопущення поширення ВІЛ-інфекції та інших інфекцій від інфікованих осіб. *Покарання за злочин:* за ч. 1 ст. 131 — обмеження волі на строк до трьох років або позбавлення волі на той же строк з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років; за ч. 2 ст. 131 — позбавлення волі від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 132). Медичний огляд на виявлення цих хвороб — це лабораторне дослідження крові або інших біологічних рідин з метою виявлення їх вірусів. Постановою Кабінету Міністрів України від 18 грудня 1998 р. затверджені Правила медичного огляду з метою виявлення ВІЛ-інфекції, обліку ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД та медичного нагляду за ними. Ці Правила визначають умови і встановлюють графік медичного огляду громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які постійно проживають або на законних підставах тимчасово перебувають на території України. Медичний огляд проводиться з метою виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), здійснення епідеміологічного контролю, а також надання консультацій, медичної та психосоціальної допомоги ВІЛ-інфікованим. Медичний огляд проводиться добровільно.

Обов'язковому лабораторному дослідженню на наявність ВІЛ-інфекції підлягає кров (її компоненти), отримана від донорів крові та донорів інших біологічних рідин, клітин, тканин та органів людини. Медичний огляд вагітних за їх згодою проводиться під час взяття їх на облік або перед пологами шляхом обстеження на наявність антитіл до ВІЛ. У разі якщо дані про медичний огляд вагітної відсутні або дитина народжена ВІЛ-інфікованою жінкою, обов'язковому дослідженню на антитіла до ВІЛ підлягає пуповинна кров новонародженого. За бажанням особи, яка звернулася до закладу охорони здоров'я для проведення медичного огляду, медичний огляд може бути проведено анонімно. Медичний працівник має дотримуватися конфіденційності інформації про ВІЛ-інфікованість особи чи захворювання на СНІД.

За ст. 132 можуть відповідати лише особи, які повідомили про виявлені в ході огляду позитивні дані про ВІЛ-інфекцію або захворювання на СНІД або іншою невиліковною інфекційною хворобою. Повідомлення про огляд, що дали негативні результати, ст. 132 не охоплюються, тобто не є злочином, передбаченим цією статтею КК. *З об'єктивної сторони* злочин полягає в розголошенні відомостей про наявність у особи ВІЛ-інфекції, СНІДу або іншої невиліковної хвороби (наприклад, важкої форми туберкульозу) за умови, що ці відомості стали відомі в зв'язку з виконанням службових або професійних обов'язків. Під розголошенням розуміють повідомлення цих відомостей хоча б одній особі, якій згідно із законом ці відомості не можуть бути повідомлені. Відомості можуть бути розголошені під час розмови, у листі, шляхом показу відповідних документів іншим особам, викладу їх у друкованих засобах, на науковій конференції, за допомогою технічних засобів тощо. *Суб'єкт* злочину — службові особи медичної установи, допоміжний персонал (наприклад,

секретар, реєстратор лікарні), що самовільно здобули інформацію про хвороби (наприклад, при ознайомленні з Історією хвороби), або медичні працівники (наприклад, лікарі, медичні сестри). *Покарання за злочин:* за ст. 132 — штраф від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк до двохсот сорока годин, або виправні роботи на строк до двох років, або обмеження волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Незаконна лікувальна діяльність (ст. 138). *Об'єктивна сторона* цього злочину виражається в постійному або тимчасовому занятті лікувальною діяльністю особою, яка не має належної медичної освіти, якщо це спричинило тяжкі наслідки для хворого. *Незаконна лікувальна діяльність* — це вплив на людину шляхом заборонених медичних засобів і методів, або хоч і дозволеними засобами і методами, але що здійснюється особою, яка не має на це права (наприклад, проведення медсестрою операцій або маніпуляцій, право на здійснення яких надано лише лікареві певної спеціальності, або лікування захворювання внутрішніх органів лікарем-стоматологом). *Суб'єкт* цього злочину — будь-яка особа, яка не має відповідної медичної освіти і яка досягла 16-ти років. *Покарання за злочин:* за ст. 138 — виправні роботи на строк до двох років, або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на строк до трьох років.

Ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139). Згідно з клятвою Гіппократа, яку дають усі випускники медичних навчальних закладів, вони зобов'язуються надавати таку медичну допомогу хворим за будь-яких обставин. Такий самий обов'язок на медичних і фармацевтичних працівників покладає ст. 78 Основ законодавства України про охорону здоров'я. У частині 1 ст. 139 встановлюється відповідальність за надання без поважних причин допомоги хворому медичним працівником, який зобов'язаний, згідно з установленими правилами, надати таку допомогу, якщо медичному працівникові завідомо відомо що це може спричинити тяжкі наслідки для хворого.

З об'єктивної сторони злочин полягає в бездіяльності — в ненаданні допомоги хворому без поважних на те причин, якщо це могло спричинити тяжкі для нього наслідки. Ненадання допомоги може бути виражене у відмові практикуючого лікаря або медсестри, які знаходяться вдома, тобто поза службою, з'явитися за викликом до хворого або його близьких, у відмові надати допомогу при нещасному випадку, події на вулиці тощо. Поважні причини ненадання допомоги, які виключають відповідальність, можуть бути різними: непереборна сила, стан крайньої необхідності, хвороба самого медичного працівника, що позбавляє його можливості надати допомогу, некомпетентність цього працівника, якщо ним вжиті заходи щодо виклику належного фахівця, відсутність медикаментів або хірургічних інструментів, невміння ними маніпулювати та ін. Можливість настання тяжких наслідків для хворого в зв'язку з ненаданням йому допомоги має бути реальною, тобто такою, яка за звичайного її розвитку може в конкретних умовах призвести до смерті або інших тяжких наслідків.

Суб'єкт злочину спеціальний — це медичний працівник, зобов'язаний відповідно до встановлених правил надавати допомогу хворому (лікарі, в тому числі й ті, які не працюють в медичних установах, наприклад, займаються приватною практикою, медичні сестри, акушерки, фельдшери, фармацевти, які на час ненадання допомоги знаходяться на службі).

У частині 2 ст. 139 встановлена відповідальність за ненадання допомоги хворому, що спричинило смерть або інші тяжкі наслідки (наприклад, важкі ускладнення тощо). Між ненаданням допомоги і цими наслідками має бути встановлений причинний зв'язок. Однак якщо надання допомоги все одно не могло запобігти настанню вказаних наслідків, медичний працівник відповідає за ч. 1 ст. 139, за сам факт ненадання такої допомоги. Наслідки, що настали, не можуть бути поставлені йому в вину, оскільки тут між ненаданням допомоги і цими наслідками відсутній причинний зв'язок. *Покарання за злочин:* за ч. 1 ст. 139 — штраф до п'ятдесяти „оподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або виправні роботи на строк до двох років; за ч. 2 ст. 139 — обмеження волі на строк до чотирьох років або позбавлення волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140). *З об'єктивної сторони* цей злочин може здійснюватися шляхом дії або бездіяльності у вигляді невиконання або неналежного виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого або несумлінного до них ставлення, якщо це спричинило тяжкі наслідки для хворого.

Порушення професійних обов'язків носить, як свідчить медична практика, різноманітний характер. Це і відмова від госпіталізації хворого, надання допомоги якому є невідкладною, невчасна діагностика захворювання, порушення правил застосування лікарських речовин (наприклад, застосування в перевищених дозах, неправильне введення), перевищення дози опромінювання, залишення чужорідних предметів (наприклад, медичної серветки) в порожнині хворого, який оперується, залишення хворого без необхідного медичного нагляду, порушення при приготуванні лікарських речовин та ін.

Внаслідок недбалого або несумлінного виконання вказаних обов'язків для об'єктивної сторони обов'язковим є настання тяжких наслідків для хворого (смерть, ускладнення хвороби, інвалідність тощо). Між дією (бездіяльністю) медичного або фармацевтичного працівника і наслідками необхідним є встановлення причинного зв'язку. *Суб'єктивна сторона* цього злочину — злочинна самовпевненість або недбалість, часто викликані некомпетентністю лікаря чи Фармацевта. Тому медичними правилами, наприклад, встановлено, що у разі, якщо лікар має сумніви в постановці діагнозу або виборі методів лікування, слід звертатися до більш

досвідченого фахівця, Лікар зобов'язаний утриматися від лікування через свою некомпетентність, а якщо він цим знехтував і настали вказані в ст. 140 наслідки, то це тягне за собою кримінальну відповідальність за цією статтею КК *Суб'єкт* злочину спеціальний — медичні (лікарі, сестри, фельдшери тощо) і фармацевтичні працівники (фармацевти, завідувачі аптек тощо).

У частині 2 ст. 140 встановлена відповідальність за те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки неповнолітньому.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 140 — позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років або виправні роботи на строк до двох років, або обмеження волі на строк до двох років, або позбавлення волі на той самий строк; за ч. 2 ст. 140 — обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Порушення прав пацієнта (ст. 141). *З об'єктивної сторони* цей злочин полягає в проведенні клінічних випробувань лікарських засобів без письмової згоди пацієнта або його законного представника, або стосовно неповнолітнього чи недієздатного, якщо ці дії спричинили смерть або інші тяжкі наслідки.

У статті 44 Основ законодавства України про охорону здоров'я встановлено, що в інтересах одужання хворого та за його згодою, або за згодою законного представника неповнолітнього або недієздатного, лікар може застосувати нові, науково обгрунтовані методи лікування і лікарські засоби. Клінічні випробування лікарських засобів включають в себе застосування нових методів діагностики, використання нового інструментарію, застосування нових лікарських засобів тощо. Такі випробування мають переслідувати корисну мету — лікування хворого проводиться лише за згодою пацієнта або його законного представника. У виняткових випадках, якщо гаяння часу у встановленні діагнозу чи проведенні лікування (наприклад, хірургічної терапії) загрожує життю хворого, клінічні випробування можливі без такої згоди.

Порушення вказаних вимог буде злочинним за умови, якщо в результаті настала смерть пацієнта або інші тяжкі наслідки (наприклад, ускладнення хвороби, інвалідність тощо).

Суб'єкт — медичний або фармацевтичний працівник, який проводив випробування. *Покарання за злочин:* за ст. 141 — обмеження волі на строк і від трьох до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк. |

Незаконне проведення дослідів над людиною (ст. 142). *З об'єктивної сторони* цей злочин виражається в незаконному проведенні медико-біологічних, психологічних або інших дослідів над людиною, якщо це створювало небезпеку для її життя чи здоров'я.

У статті 45 Основ законодавства України про охорону здоров'я встановлено, що застосування медико-біологічних експериментів на людях допускається за умови їх наукової обгрунтованості та згоди пацієнта. Забороняється проведення таких експериментів на хворих, ув'язнених або військовополонених. Практика також забороняє подібні експерименти на психічно хворих, новонароджених, вагітних жінках, на безнадійно хворих.

Питання проведення дослідів над людьми були предметом розгляду міжнародних організацій. Так, в рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи детально розглянуті принципи і порядок таких дослідів. Зокрема, звертається увага на те, що при проведенні медичного досліді інтереси і благополуччя людини, яка зазнала такого дослідження, мають перевагу перед інтересами науки і суспільства. Ризик досліді слід зводити до мінімуму, і його міра не може не відповідати користі, що отримується людиною, або важливості цілей, які переслідуються дослідом. Такий дослід не може проводитися, якщо не надані Достатні докази безпеки особи, яка зазнає дослідження. При порушенні цих вимог проведення експерименту (досліді) над людиною є незаконним. Крім того, потрібна згода пацієнта на проведення досліді. Такий дослід за жодних умов не повинен створювати небезпеку для життя і здоров'я людини.

У частині 2 ст. 142 встановлена відповідальність за незаконне проведення досліді над неповнолітніми, щодо двох або більше осіб шляхом примушування або обману, а також якщо вони спричинили тривалий розлад здоров'я потерпілого (наприклад, тяжку хворобу інвалідність тощо).

Суб'єкт злочину — особа, яка проводить такий дослід. У разі примушування до досліді або обману пацієнта таким суб'єктом можуть бути також інші особи. *Покарання за злочин:* за ч. 1 ст. 142 — штраф до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років, або обмеження волі на строк до чотирьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років; за ч. 2 ст. 142 — обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (ст. 143). *Трансплантація* — це пересадка органів і тканин від однієї людини (донора) іншій людині (реципієнту). Стаття 47 Основ законодавства України про охорону здоров'я встановлює, що трансплантація допускається, якщо інші методи підтримки життя, відновлення здоров'я не дають бажаних результатів, і заподіяна при цьому шкода донору менша, ніж та, яка загрожує реципієнту. Закон України від 16 липня 1999 р. «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» детально регулює умови і порядок трансплантації.

З об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 143, полягає в порушенні встановленого законом порядку трансплантації органів і тканин людини. Таким порушенням, наприклад, є трансплантація без отримання згоди живого донора або його законного представника (якщо йдеться про неповнолітнього) на вилучення органу (наприклад серця, нирки) або згоди близьких родичів померлого на вилучення матеріалів у трупа (наприклад

рогівки, суглобів, шкіри тощо). Таким самим порушенням вважається застосування трансплантації, якщо хворого можна лікувати звичайними методами медицини. Так само охоплюються ознаками ст. 143 випадки, якщо донору заподіюється в результаті трансплантації більша шкода, ніж та що загрожувала реципієнту.

До порушень порядку трансплантації слід відносити також випадки, коли труп передається родичам без необхідного медичного туалету, що приховує сліди трансплантації, тобто в спотвореному вигляді.

Частина 2 ст. 143 встановлює відповідальність за вилучення у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин з метою їх трансплантації. Йдеться про живого донора, якого примушують до трансплантації (наприклад шляхом погроз відмовити в лікуванні реципієнта) або обманюють (наприклад проводять трансплантацію органу умисно, не повідомляючи донору про це). У частині 3 ст. 143 встановлена відповідальність за таке примушування або обман щодо особи, яка перебувала в безпорадному стані або в матеріальній чи іншій залежності від винного. Частина 4 ст. 143 передбачає відповідальність за незаконну торгівлю органами або тканинами людини. Якщо примушування або обман, зазначені в ч. 2 ст. 143, або торгівля органами або тканинами, здійснюється за попередньою змовою групою осіб або шляхом участі в транснаціональних організаціях, які займаються такою діяльністю, відповідальність настає за ч. 5 ст. 143.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 143 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років, або обмеження волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого; за ч. 2 ст. 143 — обмеження волі на строк до трьох років або позбавлення волі на той самий строк з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років; за ч. 3 ст. 143 — обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого; за п.4 ст. 143 — обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк; за ч. 5 ст. 143 — позбавлення волі на строк від п'яти до семи років з позбавленням права обіймати певні посади і займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Насильницьке донорство (ст. 144). *Донорство* — це спеціальний вид трансплантації, оскільки кров є особливою тканиною людського організму. Стаття 46 Основ законодавства України про охорону здоров'я забороняє взяття донорської крові примусово і від людей, захворювання яких можуть передаватися реципієнту або заподіяти шкоду його здоров'ю. Закон України від 23 червня 1995 р. «Про донорство крові та її компонентів»¹ визначає донорство як добровільний акт волевиявлення людини, який полягає в даванні крові або її компонентів для подальшого безпосереднього використання з медичною метою (переливання крові, виготовлення лікарських засобів тощо). Згідно з Законом України від 29 червня 1995 року «Про донорство крові та її компонентів» донорство — це добровільний акт волевиявлення людини, що полягає у даванні крові та її компонентів для подальшого безпосереднього використання її для лікування, виготовлення відповідних лікарських препаратів або використання у наукових дослідженнях. Донором може бути будь-який дієздатний громадянин України віком від 18 років, який пройшов відповідне медичне обстеження і в якого немає протипоказань, визначених Міністерством охорони здоров'я України. Особи, хворі на інфекційні хвороби, що можуть передаватися через кров, або інфіковані збудниками таких хвороб, можуть залучатися до виконання донорської функції лише у разі подальшого використання отриманих від них крові та (або) її компонентів виключно для проведення наукових досліджень, виготовлення діагностиків та інших продуктів, що не призначаються для введення реципієнтам. Взяття крові та (або) її компонентів у донора дозволяється лише за умови, що здоров'ю донора не буде заподіяно шкоди. За особистим визначенням донора давання крові та (або) її компонентів може здійснюватися безоплатно або з оплатою, порядок якої встановлюється Кабінетом Міністрів України.

У частині 2 ст. 144 встановлена відповідальність за ті самі дії, вчинені щодо неповнолітнього або особи, яка перебувала в безпорадному стані чи в матеріальній залежності від винного, а в ч. 3 — за вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб або з метою продажу.

З *об'єктивної сторони* злочин, передбачений ст. 144, полягає в насильницькому або шляхом обману вилученні крові у людини з метою використання її як донора. Насильство може бути фізичним (наприклад, побої, зв'язування та ін.) або психічним (загроза побити тощо). Обман — це будь-які дії, що вводять особу в оману для використання її як донора. *Суб'єкт* злочину — медичний працівник, який здійснює вилучення крові, а за частинами 2 і 3 ст. 144 — й інші особи. **Покарання за злочин:** за ч. 1 ст. 144 — позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або виправні роботи на строк до двох років, або обмеження волі на строк до двох років, з штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян чи без такого; за ч. 2 ст. 144 — обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого; за ч. 3 ст. 144 — позбавлення волі на строк до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Незаконне розголошення лікарської таємниці (ст. 145). Стаття 40 Основ законодавства України про охорону здоров'я забороняє медичним працівникам розголошувати лікарську таємницю, а при використанні даних у науковій і навчальній роботі обов'язкова анонімність пацієнта. Заборона розголошення лікарської таємниці необхідна для охорони прав пацієнта, його життя і здоров'я. З *об'єктивної сторони* цей злочин полягає в розголошенні лікарської таємниці особою, якій вона стала відома у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків, якщо таке діяння спричинило тяжкі наслідки (самогубство, нервовий стрес, іншу

тяжку хворобу потерпілого та ін.). *Суб'єкт* злочину — особа, якій таємниця стала відома в зв'язку з виконанням професійних (лікар, медсестра, фельдшер) чи службових обов'язків (завідуючий відділенням, головний лікар, працівник реєстратури та ін.). *Покарання за злочин*: за ст. 145 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк до двохсот сорока годин, або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або виправні роботи на строк до двох років.

4. Інші злочини, що становлять небезпеку для життя і здоров'я людини

До злочинів, що становлять небезпеку для життя і здоров'я людини відносяться: незаконне проведення абортів (ст. 134), залишення в небезпеці (ст. 135), ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 136), неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (ст. 137).

Незаконне проведення абортів (ст. 134) становить небезпеку для життя і здоров'я вагітної жінки, а в ряді випадків спричиняє тяжкі наслідки (наприклад, смерть, безплідність, важкі захворювання нирок, черевної порожнини тощо). Проведення законного аборту чинним законодавством не забороняється, але він має проводитися лише в стаціонарних лікувальних установах, спеціально пристосованих для подібного роду операцій і при відсутності медичних протипоказань. Протиправність аборту усувається станом крайньої необхідності. Згода вагітної жінки на проведення аборту не виключає відповідальності за ст. 134 особи яка проводить такий аборт. Способи проведення аборту (оперативний, механічний, токсичний) на кваліфікацію злочину впливу не мають.

З об'єктивної сторони незаконний аборт — це дії винного, що полягають в перериванні вагітності, тобто в плодозгоні. Саме з цього моменту злочин вважається закінченим. Дії, безпосередньо спрямовані на штучне переривання вагітності, але такі, що не призвели до цього наслідку (наприклад проведення абортивного масажу, введення ін'єкції з метою плодозгону), утворюють собою замах на злочин. *Суб'єктом* незаконного аборту є особа, яка не має спеціальної медичної освіти (наприклад, лікарі, які не мають права за характером своєї професії на оперативні втручання, особи середнього медичного персоналу та будь-які інші особи, які взагалі не мають відношення до медичної професії). *Покарання за злочин*: за ч. 1 ст. 134 — штраф від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від ста до двохсот сорока годин, або виправні роботи на строк до двох років, або обмеження волі на строк до двох років; за ч. 2 ст. 134 — обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Залишення в небезпеці (ст. 135). Частина 1 цієї статті встановлює відповідальність за завідоме залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану, якщо той, хто залишив без допомоги, зобов'язаний був піклуватися про цю особу і мав змогу надати їй допомогу, а також у разі, коли він сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан. При описі *об'єктивної сторони* цього злочину в ч. 1 ст. 135 вказані два види злочинної бездіяльності: а) так звана бездіяльність-невтручання, яка полягає в невиконанні особою обов'язків з надання допомоги потерпілому, який знаходиться в небезпечному для життя стані і б) бездіяльність, яка викликана попередніми діями особи, яка поставила тим самим потерпілого в небезпечний для життя стан (поставлення в небезпеку).

При першому виді бездіяльності (бездіяльність-невтручання) небезпека для життя потерпілого виникає незалежно від дій винного (наприклад, внаслідок стихійних сил природи, пожежі, раптової втрати потерпілим свідомості та ін.). Небезпека для життя потерпілого виникає ніби сама по собі внаслідок розвитку будь-яких явищ. При другому виді бездіяльності (поставлення в небезпеку) така небезпека для життя виникає саме внаслідок дій суб'єкта (наприклад, при підкиданні дитини; у випадках, коли потерпілий був збитий автотранспортом, яким керував винний тощо). Тут небезпека для життя потерпілого є результатом поведінки самого винного.

Злочин, передбачений ч. 1 ст. 135, вважається закінченим з моменту залишення в небезпеці, хоч небезпечні для життя наслідки і не настали. Відповідальність за цією статтею не виключається, якщо навіть буде встановлено, що наслідки (наприклад, смерть потерпілого), все одно настали б, незважаючи на надання допомоги. Частина 1 ст. 135 карає саме залишення без допомоги, незалежно від того, що надання такої допомоги не могло в цій ситуації запобігти наслідків.

Як і за будь-якої бездіяльності відповідальність за залишення в небезпеці може настати лише за умови, якщо у особи була можливість надати допомогу потерпілому. Якщо такої можливості не було (наприклад, в результаті непереборної сили), відповідальність виключається. Виключається вона і за умови, якщо для надання допомоги потерпілому особа має пожертвувати собою. Однак наявність певного ризику і небезпеки в зв'язку з виконанням обов'язку з на. дання такої допомоги відповідальності не усуває.

Суб'єктом цього злочину є особа, якій виповнилося 16 років і яка зобов'язана піклуватися про залишеного без допомоги, або яка сама поставила потерпілого в небезпечний для життя стан. Практика Верховного Суду України виходить з того, що водій, винний в порушенні правил безпеки руху і експлуатації транспортних засобів, що спричинили тілесні ушкодження, який завідомо залишив без допомоги потерпілого, що знаходився в небезпечному для життя стані, має відповідати за сукупністю злочинів, передбачених статтями 286 і 135. Якщо водій не був винний у злочинному порушенні вказаних правил, але життя або здоров'я потерпілого були

поставлені під загрозу внаслідок випадку з керованим ним автотранспортним засобом, невиконання водієм обов'язків з надання допомоги потерпілому тягне відповідальність за ст. 135.

У частині 2 ст. 135 встановлена відповідальність за залишення в небезпеці, вчинене матір'ю стосовно новонародженої дитини, за умови, якщо матір не перебувала в обумовленому пологами стані. Якщо ця умова відсутня, дії винної охоплюються ч. 1, а при настанні наслідків, вказаних у ч. 3 ст. 135, за цією частиною ст. 135. У частині 3 ст. 135 передбачена відповідальність за залишення в небезпеці, якщо воно спричинило смерть потерпілого або інші тяжкі наслідки (тяжке тілесне ушкодження, важку хворобу тощо). *Покарання за злочин:* за ч. 1 ст. 135 — обмеження волі на строк до двох років або позбавлення волі на той самий строк; за ч. 2 ст. 135 — обмеження волі на строк до трьох років або позбавлення волі на той самий строк; за ч. 3 ст. 135 — позбавлення волі на строк від трьох до восьми років.

Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 136). Кримінальна відповідальність встановлена за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, за можливості надати таку допомогу або за неповідомлення про такий стан особи належним установам чи особам, якщо це спричинило тяжкі тілесні ушкодження або смерть.

З об'єктивної сторони злочин виражається лише в бездіяльності-невтручанні, за якої особа не надає допомоги потерпілому, який опинився в небезпечному для життя стані, внаслідок небезпеки, яка виникла не через поведінку винного. Це полягає в: а) ненаданні допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, коли винний міг це зробити (наприклад, якщо той, хто вміє добре плавати, не надає допомоги тому, хто тоне в річці) або б) неповідомленні про такий стан потерпілого належним установам або особам скажімо, той хто не вміє плавати, не повідомляє про людину, яка тоне, спортсменам, які знаходяться поруч) і в) спричиненні внаслідок ненадання допомоги або неповідомлення тяжких тілесних ушкоджень (ч. 1) або смерті (ч. 3). Відповідальність за бездіяльність виключається, якщо особа не мала можливості надати допомогу або позбавлена була можливості повідомити про тяжкий стан потерпілого іншим особам або установам.

Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 136, є особа, на якій не лежить спеціальний обов'язок піклуватися про потерпілого і яка не поставила його своїми діями в небезпечний для життя стан. *Покарання за злочин:* за ч. 1 ст. 136 — штраф від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців; за ч. 2 ст. 136 — штраф від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до трьох років; за ч. 3 ст. 136 — обмеження волі на строк від трьох до п'яти років або позбавлення волі на строк від двох до п'яти років.

Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (ст. 137). *З об'єктивної сторони* цей злочин полягає в невиконанні або неналежному виконанні шляхом дії або бездіяльності професійних чи службових обов'язків щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх внаслідок недбалого або несумлінного до них ставлення, якщо це спричинило істотну шкоду здоров'ю потерпілого (наприклад нервовий стрес), або смерть, або важке захворювання. Між вказаною дією (бездіяльністю) і наслідком має встановлюватися причинний зв'язок. В установах (школах, інтернатах, дитячих будинках, санаторіях, спортивних секціях, дитячих садах тощо), що забезпечують виховання, дозвілля, навчання неповнолітніх, діють певні правила догляду, нагляду, поводження з ними. Ці правила можуть бути як писаними, закріпленими в підзаконних актах, наказах і інструкціях, так і не писаними, тобто впливати з життєвих ситуацій, що складаються при поводженні з неповнолітніми. Ознаками злочину, що розглядається, охоплюються, наприклад, випадки, коли вихователь дитячого садка, вчитель або тренер застосовує незаконні заходи покарання (биття, закриття в комірці, поміщення в підвальне приміщення тощо) або випадки, коли завідувачі!! інтернатом не забезпечив належного ремонту приміщення, внаслідок чого штукатуркою, що обвалилася, були травмовані підлітки. Це стосується також випадків, коли вихователь дитячого садка або фізрук не забезпечив належних заходів огороження водної території, послабив контроль за купанням дітей, внаслідок чого одна дитина запливла на глибоке місце і потонула тощо. У частині 2 ст. 137 як *кваліфікуючі ознаки* вказані настання смерті або інші тяжкі наслідки.

Суб'єктивна сторона цього злочину — щодо дії (бездіяльності) — умисел або необережність, щодо наслідків — тільки необережність. *Суб'єкт* злочину спеціальний — це особа, яка за професією займається вихованням і навчанням дітей (вожатий, тренер, вчитель, вихователь тощо), або службові особи відповідних установ, які зобов'язані забезпечувати нормальне перебування неповнолітніх в дитячих та інших установах (наприклад, директор школи або дитячого садка та ін.). Медичні та фармацевтичні працівники за вказані в ст. 137 дії несуть відповідальність за ст. 140. *Покарання за злочин,* за ч. 1 ст. 137 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк до двохсот сорока годин, або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років; за ч. 2 ст. 137 — обмеження волі на строк до чотирьох років або позбавлення волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.